

DOI: [10.32702/2307-2156-2021.2.9](https://doi.org/10.32702/2307-2156-2021.2.9)

УДК 353.7

К. В. Мануїлова,
д. держ. упр., доцент, Одеська національна академія харчових технологій
ORCID ID: 0000-0002-0721-7232
В. Д. Мужайло,
к. е. н., доцент, Одеська національна академія харчових технологій
ORCID ID: 0000-0001-8283-0988
В. А. Бондар,
к. е. н., доцент, Одеська національна академія харчових техно логій
ORCID ID: 0000-0002-0721-7232

ОПТИМІЗАЦІЯ МІЖБЮДЖЕТНИХ ВІДНОСИН ЯК ЧИННИК СТАЛОГО РОЗВИТКУ ГРОМАД В КОНТЕКСТІ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ

К. Manuilova
Doctor of Sciences in Public Administration, Associate Professor,
Odessa National Academy of Food Technologies, Odessa, Ukraine
V. Muzhaylo
PhD in Economics, Associate Professor,
Odessa National Academy of Food Technologies, Odessa, Ukraine
V. Bondar
PhD in Economics, Associate Professor,
Odessa National Academy of Food Technologies, Odessa, Ukraine

OPTIMIZATION OF INTERBUDGETARY RELATIONS AS A FACTOR OF SUSTAINABLE COMMUNITY DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF DECENTRALIZATION OF THE GOVERNMENT OF UKRAINE

У статті запропоновано напрямки оптимізації бюджетних відносин в контексті децентралізації публічної влади України. Визначено поняття «бюджетна децентралізація», наголошено, на необхідності підвищення фінансового забезпечення та фінансової самостійності органів місцевого самоврядування в умовах адміністративної реформи. Досліджено сучасний стан фінансової децентралізації України, розглянуто зміни, що були внесені до нормативно-правових та законодавчих актів. Наведено перелік податків та зборів, які стали основними складовими доходів місцевих бюджетів в 2016- початку 2021 рр. Виявлено недоліки що негативно впливають на формування місцевих бюджетів, забезпечення фінансової стійкості об'єднаних територіальних громад та соціально-економічного розвитку регіонів. Окреслено перспективні напрями становлення особливої системи бюджетних відносин в умовах децентралізації публічної влади. Визначені умови впровадження бюджетної децентралізації, виконання яких забезпечить підсилення соціальної складової сталого розвитку країни та регіонів, підвищить результативність та ефективність соціальної політики на державному та місцевому рівні.

Наголошено, що запровадження фінансової децентралізації дозволяє бюджетам органів місцевого самоврядування самим формувати дохідні статті та самостійно визначати напрями використання отриманих коштів. Адміністративно-територіальна реформа та бюджетно-фінансова децентралізація, відповідно до яких формуються самостійно визначені місцеві громади, ставить за необхідність поступового розв'язання проблеми всеосяжної залежності місцевих бюджетів від центрального фінансування.

У статті показано, що саме перехід України до сталого соціально-економічного розвитку, її інтеграція до європейського і світового співтовариства вимагають запровадження сучасних практик взаємодії держави і суспільства, певних трансформацій державної політики в соціальній сфері, які б дозволили посилити взаємну відповідальність усіх учасників суспільного життя. Позбавлення соціального контексту забезпечення сталого розвитку робить цей розвиток беззмістовним.

Акцентується, що завдяки фінансової децентралізації в ОТГ з'являються фінансові ресурси в місцевих бюджетах, що є запорукою того, що територіальна громада має можливість надавати найбільш якісні та найрізноманітніші соціальні, адміністративні послуги своїм жителям, реалізовувати соціальні та інфраструктурні проекти, створювати умови для розвитку підприємництва, залучення інвестиційного капіталу, розробляти програми місцевого соціально-економічного розвитку та фінансувати інші заходи для всебічного покращення умов проживання населення громади.

The article proposes directions for optimizing budget relations in the context of decentralization of public authority in Ukraine. The concept of "budget decentralization" is defined, the need to increase the financial security and financial independence of local governments in terms of administrative reform is emphasized. The current state of financial decentralization of Ukraine is studied, the changes made to normative-legal and legislative acts are considered. The list of taxes and fees that became the main components of local budget revenues in 2016-early 2021 is identified. The shortcomings that negatively affect the formation of local budgets, ensuring the financial stability of the united territorial communities and socio-economic development of the regions. Perspective directions of formation of a special system of budgetary relations in the conditions of decentralization of public power are outlined. The conditions for the implementation of budget decentralization have been identified, the implementation of which will strengthen the social component of sustainable development of the country and regions, increase the effectiveness and efficiency of social policy at the state and local levels.

The introduction of financial decentralization allows local government budgets to generate revenue items themselves and independently determine the use of funds received. Administrative-territorial reform and budget-financial decentralization, according to which self-determined local communities are formed, necessitate a gradual solution to the problem of comprehensive dependence of local budgets on central funding.

The article shows that Ukraine's transition to sustainable socio-economic development, its integration into the European and world community require the introduction of modern practices of interaction between the state and society, certain transformations of state policy in the social sphere, which would strengthen mutual responsibility of all participants. Depriving the social context of sustainable development makes this development meaningless.

It is emphasized that due to financial decentralization in UTC there are financial resources in local budgets, which is a guarantee that the local community has the opportunity to provide the highest quality and most diverse social, administrative services to its residents, implement social and infrastructure projects, create conditions for business development, attracting investment capital, developing local socio-economic development programs and funding other activities to comprehensively improve the living conditions of the community.

Ключові слова: місцеві бюджети; місцеве самоврядування; децентралізація; сталий розвиток; соціально-економічний розвиток; соціальна політика; міжбюджетні відносини; соціальна сфера; добробут; громада; оптимізація.

Key words: local budgets; local self-government; decentralization; sustainable development; socio-economic development; social policy; inter-budgetary relations; social sphere; welfare; community; optimization.

Постановка проблеми: В Україні в контексті розпочатої у 2014 р. реформи децентралізації влади органам місцевого самоврядування надано широкі повноваження та значні фінансові ресурси. Нові економічні відносини потребують докорінних змін у бюджетній політиці, перегляду співвідношення між різними ланками бюджетів, зміни їх обсягу та внутрішньої структури. У таких умовах вельми актуальним є дослідження проблеми оптимізації міжбюджетних відносин для визначення перспективних напрямів їх подальшого розвитку як важливого фактору забезпечення сталого соціально-економічного розвитку та його соціальної складової в контексті децентралізації публічної влади.

Аналіз останніх досліджень і публікацій: Надзвичайна актуальність цих проблем спричинила появу цілої низки досліджень, які здійснюють провідні українські учені. Ґрунтовні дослідження щодо зміцнення фінансової бази органів місцевого самоврядування, оптимізації механізму формування місцевих бюджетів, визначення обсягів міжбюджетних трансфертів досліджували такі вітчизняні науковці, як В. Андрущенко, О. Василик, А.Гальчинський, Ю. Глушенко, В. Дем'янишин, О. Кириленко, О. Зварич, Н. Бак, Б. Малиняк, В. Кравченко, І. Луніна, С. Михайленко, Л. Міщенко, В. Опарін, Ю. Пасічник, Л. Тарангул, О. Сунцова, Г. Возняк, В. Федосов, С. Юрій та ін. В їх наукових розробках проаналізовано та запропоновані можливі підходи до трансформації бюджетної системи та бюджетної політики в умовах децентралізації публічної влади. Висвітлено проблеми правової регуляції взаємовідносин і методологічні засади розмежування функцій у органах публічної влади, визначені можливі причини відставання соціально-економічного розвитку окремих регіонів та запропоновано засоби їх подолання.

Слід також відзначити, що різноманітні аспекти соціального захисту, соціального забезпечення населення як важливих складових соціальної політики держави знайшли відображення в наукових працях багатьох провідних українських учених. Широкий спектр актуальних досліджень проблем соціальної політики ми знаходимо у працях Т. Ганслі, А. Гриненко, Б.Дікон, Е. Лібанової, О.Макарової., У. Садової, В. Скуратівського, П.Шевчук, О.Яременкота інших науковців.

Метою статті є дослідження сучасного стану бюджетних відносин в громадах та їх оптимізація в умовах фінансової децентралізації, а також надання рекомендацій щодо удосконалення соціальної політики в контексті забезпечення сталого розвитку на державному та регіональному рівні.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри численні наукові дослідження, певні напрямки в проблематиці публічних фінансів залишаються недостатньо дослідженими. Процес становлення місцевих бюджетів супроводжується появою цілого комплексу нових теоретичних та практичних проблем, які потребують подальшого системного вивчення. Серед них, проблема оптимізації міжбюджетних відносин як дієвого чинника забезпечення сталого розвитку регіонів та його соціальної складової в умовах адміністративного реформування публічної влади.

Виклад основного матеріалу дослідження. Головним стратегічним завданням модернізації системи публічної влади України є формування ефективного місцевого самоврядування, створення комфортних умов для проживання громадян, надання їм високоякісних та доступних публічних, соціальних послуг. В контексті реформи децентралізації влади, місцевому самоврядуванню надано нові функції, повноваження та завдання, що постали перед місцевими владними структурами після проголошення курсу на децентралізацію публічної влади. Виходячи з цього, децентралізація владних та фінансових повноважень держави на користь місцевого самоврядування є однією з найбільш визначальних реформ з часів проголошення української незалежності. Досягнення зазначених цілей неможливе без належного рівня соціально-економічного розвитку відповідних територій, їх фінансового забезпечення і достатніх джерел для наповнення місцевих бюджетів з метою реалізації соціальних програм [1].

Отже, фінансова складова, передусім фінансова децентралізація являється одним із найсуттєвіших факторів, від якого, у значній мірі, залежить успішність функціонування об'єднаних територіальних громад (далі - ОТГ). Адже, саме наявність на території ОТГ економічно активних суб'єктів підприємницької діяльності, достатня кількість кваліфікованих трудових ресурсів, розвинена промислова та соціальна інфраструктура – все це є передумовою подальшого успішного розвитку громади.

У нашій державі вже є розроблена достатньо розгалужена нормативно-правова база, що регулює роботу в галузі місцевих бюджетів та міжбюджетних відносин. Зокрема, питання бюджету в громадах закріплено у вітчизняному законодавстві, а саме: в Основному Законі нашої держави; у Бюджетному та Податковому кодексах України, а також у законах України: "Про Державний бюджет на відповідний рік", «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про місцеві державні адміністрації», «Про стимулювання розвитку

регіонів», «Про засади державної регіональної політики», «Про співробітництво територіальних громад», «Про добровільне об'єднання територіальних громад», і «Про асоціації органів місцевого самоврядування», а також інші постанови, розпорядження та накази Кабінету Міністрів України, Верховної Ради України [2].

Наголосимо, що децентралізація влади передбачає що основними джерелами доходів бюджетів ОТГ є надходження від управління комунальною власністю (орендна плата, податок на прибуток комунальних підприємств, частина чистого прибутку комунальних унітарних підприємств та їх об'єднань, що вилучається до відповідного місцевого бюджету, адміністративний збір за проведення державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань, за державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень) та адміністративні збори (адміністративні штрафи та інші санкції) [3].

Основними витратами бюджету в ОТГ є видатки на фінансування бюджетних установ і заходів, які забезпечують надання соціальних послуг населенню, гарантованих державою [4, с.13].

Моніторинг виконання місцевих бюджетів за доходами дозволяє з'ясувати інформацію про загальний соціально-економічний стан в державі та її потенціал до сталого розвитку (див. табл. 1).

Таблиця 1.
Моніторинг виконання місцевих бюджетів за доходами

Станом на	Довідка про виконання місцевих бюджетів за доходами (з урахуванням трансфертів до державного бюджету)
01.02.2016 р.	20,765,199,362.61
01.01.2017 р.	366,040,633,825.30
01.02.2018 р.	41,263,700,315.39
01.03.2019 р.	92,776,808,890.79
01.01.2020 р.	560,527,906,651.97
01.12.2020 р.	425,663,648,860.27
01.01.2021 р.	471,479,983,631.41

[5] (складено на основі матеріалів довідок Казначейства України про виконання місцевих бюджетів за доходами (з урахуванням трансфертів з державного бюджету) К. Мануїловою, В. Мужайло, В. Бондарь).

Із таблиці 1 видно, що поступово дохід від надходження до місцевих бюджетів поступово зростає. Проте, пандемія коронавірусу негативно вплинула на доходи до місцевих бюджетів. Так, експерти U-LEAD з Європою підкреслюють, що на надходження до місцевих бюджетів у 2020 р. суттєво вплинули карантинні заходи, запроваджені у зв'язку з пандемією коронавірусу. У квітні-травні спостерігалось суттєве зменшення надходжень, після чого у червні-липні позитивна динаміка поступово відновилося і протягом жовтня-грудня середній показник приросту доходів склав 10,7% [6].

Отже, як бачимо запровадження фінансової децентралізації позитивно вплинуло на розвиток громад загалом та формування місцевого бюджету зокрема. Також важливим результатом реформи децентралізації влади стало підвищення зацікавленості органів місцевого самоврядування у збільшенні надходжень до місцевих бюджетів, пошуку резервів їх наповнення, покращення ефективності адміністрування податків і зборів.

Дослідження показують, що об'єднані громади демонструють високі і динамічні темпи приросту власних доходів. Так, з початку реформи децентралізації та утворення об'єднаних територіальних громад частка доходів загального фонду місцевих бюджетів (без врахування трансфертів з державного бюджету) у ВВП поступово збільшувалася – із 6,15% у 2016 р. до 6,92% за підсумками 2019 р. [7]

Означені показники виконання місцевих бюджетів засвідчили, що поступово загальний соціально-економічний стан відповідної території та її потенціал до сталого розвитку поступово зростає. Зазначимо, що на сьогоднішній день основні напрями, завдання та принципи, на яких базується реалізація соціальної політики України, закладені в Стратегії сталого розвитку «Україна-2020», що є програмним документом довгострокової дії і в якому визначається мета, завдання та пріоритетні напрями поступального розвитку українського суспільства на шляху забезпечення збалансованості економічних, соціальних та екологічних чинників [8].

Саме перехід України до сталого соціально-економічного розвитку, її інтеграція до європейського і світового співтовариства вимагають запровадження сучасних практик взаємодії держави і суспільства, які б дозволили посилити взаємну відповідальність усіх учасників суспільного життя.

Другими словами, позбавлення соціального контексту забезпечення сталого розвитку робить цей розвиток беззмстовним. Крім того, соціальна політика не може діяти ефективно в самоізоляції. Тому перехід України до сталого розвитку вимагає певних трансформацій політики в соціальній сфері [9].

Оскільки, завдяки фінансової децентралізації в ОТГ з'являються фінансові ресурси в місцевих бюджетах, що є запорукою того, що територіальна громада має можливість надавати найбільш якісні та

найрізноманітніші адміністративні послуги своїм жителям, реалізувати соціальні та інфраструктурні проекти, створювати умови для розвитку підприємництва, залучення інвестиційного капіталу, розробляти програми місцевого розвитку та фінансувати інші заходи для всебічного покращення умов проживання населення громади.

Необхідною передумовою ефективного використання фінансових ресурсів ОТГ є: по-перше, формування найбільш оптимальної структури бюджетних видатків; по-друге, соціальна спрямованість міжбюджетних відносин всередині громади; по-третє, створення високопрофесійного та дієвого, в той же час, не чисельного управлінського апарату в об'єднаній територіальній громаді; по-четверте, здійснення постійного моніторингу надходжень та витрат бюджетних коштів, а також запобігання й уникнення випадків нераціональних й не обґрунтованих витрат бюджетних коштів громади.

Структура міжбюджетних відносин включає певну сукупність фінансових інструментів та методів, застосування яких забезпечує цілеспрямоване упорядкування останніх з метою усунення дисбалансів у фінансовому забезпеченні розвитку органів місцевого самоврядування та стимулювання ефективного використання ресурсного потенціалу територій.

Отже, місцеві бюджети ОТГ можна розглядати як самостійну, досить важливу, самодостатню складову всієї фінансової системи України.

Позитивним явищем в напрямку успішного розвитку економіки на рівні громади та загалом України та подолання корупційних викликів в контексті політики децентралізації стало підвищення прозорості бюджетного процесу. Зокрема, у звіті програми «U-LEAD з Європою» на основі оцінювання результатів 15 ОТГ з 10 областей України з'ясовано, що в обстежених громадах в результаті запровадження децентралізації зріс ступень відкритості та прозорості бюджетного процесу. В якості позитивного досвіду експерти програми «U-LEAD з Європою» відзначають “наявність Програми Бюджету участі у 10 громадах, 2 громади мають візуалізацію бюджету, також на сайтах Новопокровської та Чмирівської ОТГ представлено відеозаписи сесійних засідань, що сприяє залученню громадян до бюджетного процесу” [10, с.19].

Зазначимо, що коронакриза виявила цілу низку напрямків і форм уразливості громад і регіонів, зокрема:

- значну залежність від рішень центральної влади у бюджетній сфері та недостатню фінансову стійкість;
- недостатню адміністративну та організаційну спроможність дій в умовах надзвичайних ситуацій, слабку координацію регіонального та місцевого рівнів;
- недостатню координацію дій органів державної влади та місцевого самоврядування як у вертикальній, так і в горизонтальній площинах.

Перспективним і ефективним напрямком оптимізації міжбюджетних відносин є співробітництво громад. Так, у 2014 р. був прийнятий Закон України “Про співробітництво територіальних громад”, в якому визначено організаційно-правові засади співробітництва громад [11]. Означений закон є на часі. Адже, громади (села, смт, міста тощо) мають низку нерозв'язаних проблем соціального забезпечення життєдіяльності територіальних громад, зокрема, проблеми забезпечення якісного централізованого водопостачання й водовідведення, електро - та теплопостачання; обслуговування газопроводу, утилізації сміття; утримання та проведення ремонту доріг; здійснення пасажирських перевезень і транспортного обслуговування населення; організації та забезпечення пожежної охорони; розбудова, утримання та забезпечення ефективного функціонування різних підприємств і установ (центрів надання адміністративних послуг, житлово-комунальних підприємств), соціальних (центрів первинної медико-санітарної допомоги, дошкільних, шкільних, позашкільних, культурних, спортивних, туристичних та інших закладів) об'єктів громади та інших підприємств комунальної форми власності; покращення матеріально-технічної бази громади, та багато інших проблем пов'язаних із обслуговуванням життєдіяльності мешканців громади та благоустроєм ОТГ. Означені проблеми деякі громади не можуть вирішити самотужки. Оскільки, бюджет громади не завжди здатний покрити всі необхідні витрати ЖКГ, тому ефективним засобом оптимізації міжбюджетних відносин у громадах України є також організація співробітництва між сусідніми громадами з метою об'єднання коштів, ресурсів і зусиль з метою розв'язання нагальних проблем громади через реалізацію спільних соціальних проектів та координацію діяльності суб'єктів співробітництва. В цьому контексті важливим буде, як зазначила міністр соціальної політики України Марина Лазебна в інтерв'ю Радіо Свобода від 2 січня 2021 року, створення системи «Соціальна громада», що розроблена з метою наближення адміністративних послуг соціального характеру до мешканців об'єднаних територіальних громад і яка включає 67 видів соціальної підтримки.

Згідно реєстру по співробітництву територіальних громад на 08 лютого 2021 р. починаючи з 08.12.2014 р. до 08.12.2021 р. в нашій державі підписано та реалізовано 645 договорів про співробітництво різних територіальних громад [12].

Висновки. Сьогодні можна констатувати, що запровадження фінансової децентралізації дозволяє бюджетам органів місцевого самоврядування самим формувати дохідні статті та самостійно визначати напрями використання отриманих коштів. Адміністративно-територіальна реформа (створення ОТГ) та бюджетно-фінансова децентралізація, у відповідності до яких формуються самостійно визначені місцеві громади, ставить за необхідність поступового вирішення проблеми всеохоплюючої залежності місцевих бюджетів від центрального фінансування.

Втім, надання широких повноважень і значних фінансових ресурсів до місцевої публічної влади має певні ризики. Зокрема, надто широкі повноваження, надані місцевій владі, можуть створити передумови до збільшення сепаратизму та свавілля місцевої владної еліти. Підкреслимо, що неприпустимо відмовлятися від подальшого проведення реформи з децентралізації публічної влади. Децентралізації влади та оптимізація міжбюджетних відносин має відбуватись із урахуванням не лише позитивного досвіду розвинутих демократичних та децентралізованих держав світу, а також із урахуванням даних постійного моніторингу економічних, соціальних, політичних й історичних традицій, що склались у нашій державі.

Література.

1. Пігуль Н., Люта О., Бойко А. Фінансове забезпечення соціальної сфери в Україні. *Вісник Національного банку України*. 2015. №1(227)
2. Місцеві фінанси Нормативна база. *Асоціація міст України*. URL: <https://auc.org.ua/galuz/miscevi-finansy#problems>
3. Податкова база громад і районів для підготовки бюджетів 2021 року - орієнтир від фінансових експертів. *Децентралізація дає можливості*. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/12977>
4. Васильєва Н. В., Гринчук Н. М., Дерун Т. М., Куйбіда В. С., Ткачук А. Ф. Місцевий бюджет і фінансове забезпечення об'єднаної територіальної громади: навч. посіб. / [Н. В. Васильєва, Н. М. Гринчук, Т. М. Дерун, В. С. Куйбіда, А. Ф. Ткачук] – К.: – 2017. – 119 с.
5. Виконання місцевих бюджетів за доходами. *Державна казначейська служба*. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-miscevih-byudzhativ-za-dohodami>
6. Як виконувалися місцеві бюджети у 2020 році - експертний аналіз. *Децентралізація дає можливості*. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/13249>
7. Основні макропоказники економічного і соціального розвитку України на 2021 рік: експертний огляд. *Децентралізація дає можливості*. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/12690?page=2https://decentralization.gov.ua/news/12690?page=2>
8. Смагло О.В. Соціальна політика: реалії та перспективи. *Причорноморські економічні студії*. Вип. 38(2). 2019. С.70-73.
9. Третяк В.П. Вплив соціальної сфери на соціалізацію трансформації економіки України. *Актуальні проблеми економіки*. 2009. №5. С.94-98.
10. Результати оцінки системи управління місцевими фінансами в об'єднаних територіальних громадах. Звіт інституту бюджету та соціально-економічних досліджень (ІБСЕД) за підтримки Програми «U-LEAD з Європою» у період з липня по листопад 2019 року. Київ. Липень. 2020. 66 с.
11. Закон України “Про співробітництво територіальних громад”. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2014. № 34. ст.1167
12. Реєстр договорів по співробітництву територіальних громад станом на 08.02.2021. *Міністерство розвитку громад та територій України*. URL: <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/rozvytok-mistsevoho-samovryaduvannya/rejestr/rejestr/>

References.

1. Pigul, N. Lyuta, O. and Boyko, A. (2015), “Financial provision of the social sphere in Ukraine”, *Visnyk Natsional'noho banku Ukrainy*, vol. 1 (227).
2. Association of Ukrainian Cities (2021), “Local finances Regulatory framework”, available at: <https://auc.org.ua/galuz/miscevi-finansy#problems> (Accessed 30 January 2021).
3. *Decentralization provides opportunities* (2021), “The tax base of communities and districts for the preparation of 2021 budgets is a reference point from financial experts”, available at: <https://decentralization.gov.ua/news/12977> (Accessed 28 January 2021).
4. Vasilieva, N.V. Hrynychuk, N.M. Derun, T.M. Kuybida, V.S. and Tkachuk, A.F. (2017), *Mistsevyj biudzhety i finansove zabezpechennia ob'iednanoi terytorial'noi hromady [Local budget and financial support of the united territorial community]*, Kyiv, Ukraine.
5. State Treasury Service (2021), “Execution of local budgets by revenues”, available at: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-miscevih-byudzhativ-za-dohodami> (Accessed 2 February 2021).
6. *Decentralization provides opportunities* (2020), “How local budgets were implemented in 2020 - expert analysis”, available at: <https://decentralization.gov.ua/news/13249> (Accessed 15 February 2021).
7. *Decentralization provides opportunities* (2021), “The main macroeconomic indicators of economic and social development of Ukraine in 2021: an expert review”, available at: <https://decentralization.gov.ua/news/12690?page=2https://decentralization.gov.ua/news/12690?page=2> (Accessed 7 February 2021).
8. Smaglo, O.V. (2019), “Social policy: realities and prospects”, *Black Sea Economic Studies*, vol. 38-2, pp.70-73
9. Tretyak, V.P. (2009), “The influence of the social sphere on the socialization of the transformation of Ukraine's economy”, *Actual problems of economy*, vol. 5, pp.94-98.

10. IBSED (2020), Rezul'taty otsinky systemy upravlinnia mistsevymy finansamy v ob'iednanykh terytorial'nykh hromadakh. Zvit instytutu biudzhetu ta sotsial'no-ekonomichnykh doslidzhen' (IBSED) za pidtrymky Prohramy «U-LEAD z Yevropoiu» u period z lytnia po lystopad 2019 roku [The results of the evaluation of the local financial management system in the united territorial communities. Report of the Institute for Budget and Socio-Economic Research (IBSED) with the support of the U-LEAD with Europe Program in the period from July to November 2019], IBSED, Kyiv, Ukraine.

11. Verkhovna Rada of Ukraine (2014), Law of Ukraine "On Cooperation of Territorial Communities". *Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR)*, vol. 34, Art.1167

12. Ministry of Development of Communities and Territories of Ukraine (2021), "Register of agreements on cooperation of territorial communities as of 08.02.2021", available at: www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/rozvytok-mistsevoho-samovryaduvannya/reyestr/reyestr/ (Accessed 17 February 2021).

Стаття надійшла до редакції 20.02.2021 р.